

**МУНИЦИПАЛДЫГ БЮДЖЕТТЕН ХАНДЫРЫЛГАЛЫГ НИИТИ
ӨӨРЕДИЛГЕНИН АЛБАН ЧЕРИ
«ӨВҮР КОЖУУННУН ШАРЫЙ-ООЛ ВЛАДИМИР ЧАКТАР-ООЛОВИЧ АТТЫГ
ЧАА-СУУР МУНИЦИПАЛДЫГ НИИТИ БИЛИГ ОРТУМАК ШКОЛАЗЫ»**

«ЧӨПШЭЭРЭЭН»

Өвүр кожууннун Шарый-оол В.Ч аттыг
Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг
ортумак школазынын» директорнун
өөредилге талазы-биле оралакчызы:

Донгак Ч.Д. /Донгак Ч.Д./

« 04 » сентябрь 2023 ч

«БАДЫЛААН»

«Өвүр кожууннун Шарый-оол В.Ч. аттыг
Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг
ортумак школазынын» директору:

Комбуй-оол А.В. /Комбуй-оол А.В./

« » сентябрь 2023 ч

**КИЧЭЭЛДЕН ДАШКААР ООРЕДИЛГЕ ПРОГРАММАЗЫ «УЛУСЧУ УЖУРЛАР»
(Программа внеурочной деятельности по предмету «Народная педагогика»)**

Программанын ады: Улусчу-ужурлар

Программанын угланышкыны: ниити интеллектуалдыг

Неделяда: 1ш, чылда 34ш

Киржикчилери: 8-9 хар

Удуртукчузу: Чулдум-оол С.К

Ажыл стажы: 31

Категориязы: 1

Ундезини: Тыва Республиканын ооредилге яамызынын Куруненин

Бюджеттиг эртем албан чери «Национал школа хогжудер институттун»

өөредилге-методиктиг чөвүлелинин сумелээн программазынга даянып тургускан

Чаа-Суур - 2023

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилгениң албан чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол Владимир Чактар-оолович аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» 2--ги клазының «Улусчу ужурлар» аттыг кичээлден дашкаар өөредилге программанын 2023-2024 өөредилге чылында дараазында нормативтиг эрге-хоойлу саавыырларынга даянган:

Федералдыг:

Федералдыг Хоойлу № 273, 29.12.2013 ч. «Россия Федерациязының Өөредилге Хоойлузунуң дугайында»;

Федералдыг Күрүнениң Өөредилге Стандарттары. Россия Федерациязының 17.12.2010 чылда № 1897 дугаар дужаалы (кол ниити өөредилгениң ФКӨС);

Кол ниити өөредилгениң Федералдыг Күрүнениң Өөредилге Стандарттары (Россия Федерациязының Өөредилге яамызының №286 дугаар 31.05.2021 чылда үнген дужаалы (Кол ниити өөредилгениң ФКӨС дугайында);

Регионалдыг:

Тыва Республиканың Хоойлузу, 2014 чылдың июнь 21-де № 2556 УХ-1 «Тыва Республиканың Өөредилгези»;

Тыва Республиканың Өөредилге яамызының 2022 чылдың март 4-те № 169-д дугаар дужаалы «Тыва Республиканың өөредилгезинге ФКӨС чаа хевирин киирериниң дугайында»;

Тыва Республиканың Өөредилге яамызының 2023 чылдың август 28-те 7985 дугаар дужаалы «2023-2024 чылда Тыва Республиканың өөредилге албан черлеринге чижек календарьлыг графикти киирериниң дугайында».

-Улусчу ужурлар программанын Тыва Республиканын ниити өөредилгезинин эге школага 1-4 класстарга А.Г.Сундуйнуу-биле тургускан. Ук программа Тыва Республиканын ооредилге, эртем болгаш аныяктар политиказынын яамызыныны өөредилге –методиктиг чөвүлелинин чөпшээрели-биле чырыкче парлаттынып ундуртунген. .

Школа талазындан:

Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге албан чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» Уставы;

Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» 2023 чылдың август 26-да 168 дугаарлыг дужаалы-биле 2023-2024 өөредилге чылында Өөредилге планы;

2023-2024 өөредилге чылында 2023 чылдың август 31-де 169 дугаарлыг дужаал-биле «2023-2024 өөредилге чылында Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге албан чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» календарь-өөредилге графиктин тургузарының дугайында»;

Өөредилгени кол өөредилге программаларының кол ниити база ортумак ниити өөредилге программаларын 2010 чылдың декабрь 17-де № 1897 дугаар Федералдыг Күрүнениң Өөредилге Стандарттарына даянып чорудар.

Улусчу ужурлар. 3 класс

Улусчу педагогика амгы школанын ооредилге –кижизидилгелиг ажылынын кол ундезинин тургузуп, ниити ооредилге системазында чаа угланыышкын, тускай эртем болуп турар. Чоннун чаагай чанчылдары, сагылга-ёзулалдары, ужурлары улусчу педагогиканын кол озээн тургузуп турар. Улусчу педагогиканын идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары чугле школада, башкылаашкында ажыглаттынып турар эвес, а ог-буле кижизидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн.

Улусчу педагогика дээрге ог-буленин, торел-болук улустун болгаш чоннун уруглар кижизидилгезинин дуржулгазы, а этнопедагогика ону шинчилээр эртем. Оон кол сорулгазы–улусчу педагогиканын ужур–утказын, аргаларын шинчилээри, оон депшилгелиг аргаларын ооредилге-кижизидилге ажылынга таарыштыр ажыглаары.

Аныяк салгалга торээн чоннунун депшилгелиг дуржулгазын дамчыдары, ону шингээттирери-кандыг-даа куруненин ыдыктыг хулээлгези. Кандыг-даа чон тускай психологиялыг, бодунун амыдыралынга дуушкен ажыл-агыйлыг, ужурларлыг, ёзулалдарлыг. Тыва чон боду уруглар кижизидер арга-хоргалыг, улегер-чижектерлиг, педагогиктиг культуралыг.

«**Улусчу ужурлар**» - амыдырал эртеми-дир. Ол ал-бодувус, ог-булевис, аал-коданывыс, доргул-торелдеривис, чер-чурттувус, ажыл-агыйывыс, культуравыс, а кол-ла чуул, мозу-шынарывыс дугайында эртеми-вис-тир. Амгы болгаш келир уенин салгалынын будуштуг мозузун хевирлеп, буянныг ажыл-ишти хевирлеп ооредир ужурлуг бис.

Улусчу ужурларны тускай курс (ооредилге эртеми) кылдыр ооредири дээрге-ле национал чанчылдарны ханыладыр коору ол.

Кижипедагогиктиг культуранын хереглекчизи, эдилекчизи, тургузукчузу, кадагалакчызы, нептередикчизи.

Проблемазы: ог-буле, торгул-торел харылзаалары, ундезин ажыл-агый, торээн чер-чурт дугайында айтырыглар, этикет, бойдус ужурлары, кижинин тура-соруу, сагыш-сеткили, оске чоннарнын культуразы.

Сорулгазы:

-ада-огбелеривистин, чоннун депшилгелиг дуржулгазын уругларга шингээттирери;

-амгы болгаш келир уенин салгалынын будуштуг мозузун хевирлээри;

-уругларны ужур сагыыр толептиг кижилер кылдыр кижизидери;

-уругларнын чогаадыкчы шинээн сайзырадыры;

-уругларнын аналитиктиг болгаш кара угаан-биле бодаар шынарларын сайзырадыры;

Тургузуу: курстун ажилчын программазын Г.Д.Сундуйнун «Улусчу ужурлар» 3-4 класстарга ооредилге номчулга номунга таарыштыр 1 чылга тургускан. Неделяда 1 шак. Чылда 34 шак.

Даянганы: «Улусчу педагогика» 2004ч. авторлары Г.Д.Сундуй, Г.К.Ондар.

Хамаарылгазы: класстан дашкаар ажыл.

Ажыглаар методтары, аргалары: беседа, оюннар, маргылдаалар, моорейлер, хана солун, биче шинчилээшкин ажылы.

Улусчу ужурларны кижизидеринин кол ооргалары: улегер домактар, тывызыктар, чечен домактар, ырлар, когудуглер, тоолдар, тоолчургу чугаалар, улустун оюннары.

Календарь-тематиктиг план

3 класс. «Кизи болгаш бойдус»

№	Ниити улуг эге	Ша-гы	Ооредир темалары	Ай, хуну
1.	И.Бойдус чаялгазы	1	Бойдуска тыва кижинин онзагай хамаарылгазы. Созу Ч Кара-Кускении, аялгазы С. Базыр-оолдуу.»Итпиктин ыры»	
2.		1	Чер ужурлары. Чуваш улустун тоолу «Алдын доозун»	
3.		1	Аржаан ужурлары.Тоожудан узунду «Танды-Уула»	

4.		1	Торээн суурум онзагай черлери. А. Конгар «Кызыл-Мажалык»	
5		1	Хандагайты суурунун тоогузу. Тывызыкты тып.	
6.		1	Ак-Довурак. Созу С. Сарыг-оолдуу, аялгазы улустуу «Бай-ла Хемчиим»	
7.		1	Торээн Тывавыстын каас-чаражы.С Бюрбе «Бедик даглыг мээн чуртум»	
8.		1	Бойдус халаптары. Оюн «шын, шын эвес.»	
9		1	Тоолчургу чугаалар Онза ырлыг ураанхайлар.	
10.	II.Тыва кижинин унуш-озумелге хамаарылгазы	1	Ыяш ужурлары.. Аялгазы В Сереннии «Балгазыннын кежээлери»	
11.		1	Ыдык ыяштар. Ыяшка чалбарыглар.	
12.		1	Тыванын чем унуштери. Тоолчургу чугаа «Тараа»	
13.		1	Салгын кыйгылары. Созу Ч. Кара-Кускении, аялгазы Д. Шактарныы «Чыжырганам чараш»	
14.	Чуглуг куштар	1	Куштар дугайында. Созу Ю. Кунзегештии, аялгазы Р. Кенденбильдии «Айлан-кужум»	
15.		1	Куштар – медээчилер. Созу Э.Кечил-оолдуу, аялгазы С. Бюрбээнии «Бора-хокпеш».	
16.		1	Ыдык сурлуг куштар.	
17		1	Камгалалдыг куштар.	

18.		1	Дуруяалар эжеш куштар. Созу З. Намзырайныы, аялгазы К. Баазан-оолдуу «Эглип келир куштарым	
19.		1	Тоолчургу чугаа «Куу куш»	
20.	Танды кежии	1	Ан-менге тыва кижинин хамаарылгазы.Тыванын ан-мени. Созу Ю Кунзегеш, аялгазы Р Кенденбильдии «Койгунак»	
21.		1	Анчы кижинин сагыыр ужурлары.Созу болгаш аялгазы К Бегзинии «Диинчигеш»	
		1	Анчынын чалбарыы. Тоолчургу чугаа «Танды ээзинин чагыы»	
22.		1	Шулук Джуна Давиташвили «Жил охотник»	
23.	Чыл, ай, хонук саналгазы.	1	Чыл календары. Кыдат улустун тоолу «Чылдар аттарын улээни»	
24		1	Мээн чылым. Чогаадыкчы ажыл. Улегер домактан чугаала.	
25.		1	Ай санаашкыны. Моорей: Тумен бойдус.	
26.		1	Хонук санаашкыны	
27.		1	Хун дугайында. Хун дуртунун санаашкыны.	
28.	Ак-кок хемнин кижилери	1	Суг-амыдыралдын судалы. Созу Э.Кечил-оолдуу, аялгазы С. Базыр-оолдуу «Арыкчыгаш»	
29.		1	Тоолчургу чугаалар: Сут-Хол, Тере-Хол, Бии-Хем. Чаашкын чагдылары. (кыйгы)	

30		1	Овур кожууннун хемнери, холдери.	
31.	Бойдус магадылалы.	1	Чоннун эскериглери.	
32.		1	Бойдус камгалалы. Созу Ш. Суванны, аялгазы В. Токаны «Дуруяа.»	
33.		1	Овур кожуннун «Кызыл дептери»	
34.		1	Чайгы онаалгалар.	

Программанын ресурстуг хандырылгазы

1. Улусчу ужурлар 1-2 класстарга . Г.Д. Сундуй «Кызыл» - 2003г.
2. Самбу И.Ч., Самбу М.Д. Тыва чоннун бурунгу ажил-агыйы, амыдыралы. – Кызыл, 2004.-80с.
3. Маннай-оол М.Х. Тыва улустун чанчылдары болгаш езулалдары. – Кызыл, 1991.
4. Хадаханэ М., Саган-оол О. Тувинские пословицы и поговорки. – Кызыл, 1966.
5. Орус-оол С.М., Чакар Р.С. Матпаадыр. – Кызыл: УАЧ ТНЧ, 2006.

Уругларнын данзызы:

- 1.Ажы Линда
2. Даваа Даваа-Доржу
3. Дамба Серен
4. Кончукпан Архат
- 5 Монгуш Аделина
6. .Монгуш Анастасия
7. Монгуш Каваа
8. Монгуш Сонам
9. Седен-Дамбаа Милана
10. Тумат Айдар
- 11.Тумат Соруктуг